

فرزندانمان را چه کسی تربیت می‌کند؛ خانواده، مهدهای کودک یا رسانه‌ها؟

قرآن کریم خانواده را به‌منزله واحدی تربیتی که در آن سرپرست خانواده مسئول تربیت و اعضای خانواده متربیان وی هستند، پذیرفته است؛ اما امروز این وظیفه مسلم مدعیانی قوی پیدا کرده است، والدین چه کنند؟

قرآن کریم خانواده را به‌منزله واحدی تربیتی که در آن سرپرست خانواده مسئول تربیت و اعضای خانواده متربیان وی هستند، پذیرفته است؛ اما امروز این وظیفه مسلم مدعیانی قوی پیدا کرده است، والدین چه کنند؟ به گزارش خبرگزاری بین‌المللی قرآن (ایکنا) در گذشته‌های نه چندان دور، کودک در خانواده به دنیا می‌آمد، تربیت و سپس وارد جامعه می‌شد. اما اکنون به دنیا می‌آید و وارد جامعه می‌شود و همه مدعی‌اند که بهترین راه تربیت او را می‌دانند! قرآن کریم درحالی‌که تغییر وضعیت یک قوم و ملت را به تغییر درونی تک‌تک اعضای آن قوم و جامعه توسط خودشان وابسته کرده است، خانواده را به‌منزله واحدی تربیتی که در آن سرپرست خانواده مسئول تربیت و اعضای خانواده متربیان وی هستند، پذیرفته است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا» (تحریم: 6) «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسان‌ها و سنگ‌هاست، حفظ کنید».

اما در جامعه امروز همه تلاش دارند آن چه را که می‌دانند و یا بهتر بگوییم می‌خواهند، به کودک منتقل کرده بر اساس آن بچه‌ها را تربیت کنند.

اکنون مهدهای کودک، مدارس، رسانه‌ها، سازمان‌ها و نهادهای فرهنگی دولتی و غیر دولتی، بازی‌های کمک آموزشی، اسباب بازی‌ها و حتی تبلیغات پوشک و پوشاک بچه‌ها نیز در تربیت کودک خود را مؤثر و فراتر از آن شریک می‌دانند. اما این شرکای جدید تربیت کودک که هر روز هم بر تعداد آنها افزوده می‌شود قرار است محوریت و تمرکز تربیتی والدین را از آنها بگیرند؟ حضور شرکای تربیتی فرزندان در کنار پدرها و مادرها چه تأثیری بر والدین و فرزندان دارد؟

آغاز وظیفه مادری و پدری پیش از انعقاد نطفه

فراتر از تمام اصول روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و علوم تربیتی آکادمیک که در دنیا مطرح و آغاز تربیت کودک را از دوران کودکی می‌دانند، اسلام آغاز وظیفه مادری و پدری را از پیش از انعقاد نطفه عنوان می‌کند. بر همین اساس است که تصریح شده است در انتخاب همسر و سپس غذای حلال دقت کنید.

نبی مکرم اسلام (ص) فرموده‌اند: «برای نطفه‌های خویش بهترین را انتخاب کنید؛ زیرا اخلاق فرزندان ریشه در اخلاق گذشتگان دارد»: (کنز العمال، ج 16). چنین احادیثی نشان می‌دهد که اسلام در مورد تربیت کودک، دوران قبل از ازدواج و ویژگی زوجین را مد نظر قرار می‌دهد و شاید بتوان گفت این مرحله تربیتی که هنوز علم آکادمیک حرفی برای گفتن در خصوص آن ندارد، تنها مرحله تربیتی است که والدین در آن تنها هستند و شریکی برای آنها پیدا نشده است.

مصادقی برای بهره‌گیری نه گذر

در قرآن کریم، مسئله تربیت فرزند از سوی والدین به صورت مصادقی و در قالب داستان‌های انبیاء بیان شده است. از جمله در خصوص حضرت یعقوب و فرزندان، حضرت نوح و فرزندش، حضرت ابراهیم و حضرت اسماعیل و لقمان حکیم و فرزندش که با بررسی این آیات می‌توان به وظایف والدین در خصوص نحوه و محتوای تربیتی فرزندان پی برد.

جایگاه آموزه‌های قرآن در تربیت فرزندان کجاست؟

خداوند در آیه 13 سوره لقمان می‌فرماید: «وَإِذْ قَالَ لِقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ» و [یاد کن] هنگامی را که لقمان به پسر خویش در حالی که وی او را اندرز می‌داد گفت ای پسر من به خدا شرک می‌اور که به راستی شرک ستمی بزرگ است». همچنین در آیات بعد این سوره، لقمان در خطاب‌های تربیتی و آموزشی خود به فرزندش می‌گوید: پسر من! اگر به اندازه سنگینی دانه خردلی (کار نیک یا بد) باشد، و در دل سنگی یا در (گوشه‌ای از) آسمانها و زمین قرار گیرد، خداوند آن را (در قیامت برای حساب) می‌آورد خداوند دقیق و آگاه است! (آیه 16)؛ پسر من! نماز را برپا دار، و امر به معروف و نهی از منکر کن، و در برابر مصیبی که به تو می‌رسد شکبیا باش که این از کارهای مهم است! (آیه 17) «پسر من! با بی‌اعتنایی از مردم روی مگردان، و مغرورانه بر زمین راه مرو که خداوند هیچ متکبر مغروری را دوست ندارد» (آیه 18)؛ «پسر من! در راه رفتن، اعتدال را رعایت کن از صدای خود بکاه (و هرگز فریاد مزین) که زشت‌ترین صداها صدای خران است» (آیه 19).

اما کدامیک از والدین ما با آگاهی از این آیات زیبا مفاهیم تربیتی اسلام را به فرزندان خود آموزش می‌دهند؟ مادر، مادر بزرگ یا مهدکودک؟

کودک که به دنیا می‌آید سه راه برای نگهداری وی وجود دارد. مادر، مادر بزرگ (اعضای خانواده) یا مهدکودک. اما مهدهای کودک به بچه‌ها چه چیزی ارائه می‌کنند؟ نگاهی به برنامه‌های اعلام شده از سوی مسئولان مهدهای کودک نشان می‌دهد: کاردستی، بازی با لگو، نقاشی، موسیقی، زبان انگلیسی، آیه‌های قرآن، کامپیوتر، ورزش‌های مختلف، مفاهیم علوم ریاضی، آزمایشات علوم ریاضی و برنامه‌هایی از این قبیل محور آموزش در مهدهای کودک هستند.

این محوریت بر مبنای هفت الی هشت کتاب آموزشی صورت می‌گیرد که انواع متنوعی از آنها در بازار وجود دارد و این مدیر

مهدکودک است که تصمیم می‌گیرد مبنای آموزش بر اساس کدام کتاب باشد. البته ناظران سازمان بهزیستی بر کتاب‌های آموزشی نظارت دارند و مجموعه کتاب‌های هفت جلدی ویژه‌ای نیز با محوریت آموزش بر مبنای آموزه‌های دینی منتشر شده است اما برخی از مدیران مهدهای کودک با افتخار از استفاده از کتاب‌های برابر اصل خارجی سخن می‌گویند. آیا این آموزش‌ها جای تربیت در خانواده را می‌گیرد؟

حجت‌الاسلام والمسلمین محمدحسن راستگو، بنیان‌گذار طرح تربیت مربی کودک و نوجوان حوزه علمیه قم در خصوص حضور کودکان در مهدهای کودک و تأثیر این مسئله بر تربیت آنها عنوان می‌کند: پس از جنگ جهانی دوم و در پی ویرانی‌های به وجود آمده در کشورهای درگیر جنگ، بانوان نیز وارد کارهای تولیدی و صنعتی شده نیاز به محلی برای نگهداری از فرزندان آنها به وجود آمد و این نیاز یکی از ضرورت‌های غیر قابل انکار در چنین جوامعی بوده و هست.

مهدکودک یک نهاد ضروری برای تربیت بچه‌ها نیست

وی در خصوص ایجاد مهدهای کودک در کشورمان گفت: در کشور ایران بدون مطالعه جامعه‌شناسانه مهدهای کودک ایجاد و مردم به استفاده از آنها روی آورده‌اند. در حالی که بر اساس فرهنگ ایرانی فقط باید زمانی که ضرورت ایجاد می‌کند از مهدهای کودک استفاده شود نه اینکه استفاده از مهدهای کودک یک ضرورت باشد. مهد کودک یک نهاد ضروری برای تربیت بچه‌ها نیست.

ده‌ها بچه، ده‌ها بافت فرهنگی، یک مربی / تربیت چه می‌شود؟

بنیان‌گذار طرح تربیت مربی کودک و نوجوان حوزه علمیه قم به تفاوت فضای تربیتی مهدهای کودک و خانواده اشاره و اظهار کرد: در مهدهای کودک تعداد زیادی کودک از بافت‌های اجتماعی و فرهنگی مختلف در یک محیط جمع شده و توسط یک مربی نگهداری می‌شوند و این مربی نمی‌تواند بچه‌هایی از مثلاً 20 بافت خانوادگی متفاوت را به یک صورت تربیت کند.

وی ادامه داد: تا زمانی که در کودکان اثر تراکمی از تربیت ایجاد نشده و شکل صحیح خانواده را نپذیرفته‌اند نباید مدت‌های زیادی به دور از خانواده باشند.

حجت‌الاسلام راستگو به نقش تربیتی رسانه‌ها، بازی‌های کامپیوتری و فضای بازی بیرون از خانه در تربیت کودکان نیز اشاره و تصریح کرد: برخی از بازی‌های کامپیوتری بچه را خشن، بدخلق و انتقام جو بار می‌آورند و محبت، عاطفه و نرمش بچه را از آنها می‌گیرند اما والدین می‌توانند با انتخاب بازی‌های مناسب، تعیین زمان برای بازی (تا کودک به دلیل محرومیت از بازی دست به مخفی کاری نزند) و به کار بردن بازی‌های جمعی، خانوادگی و نیز محبت و قصه‌گویی آرامش و آموزش را به بچه‌ها هدیه کنند. مهدکودک مناسب بچه ما کدام است

مهرداد کاظم‌زاده عطوفی، دبیر انجمن روانشناسی بالینی ایران نیز به سؤال ما در خصوص تأثیر تربیتی مهدهای کودک بر فرزندان پاسخ داد و اظهار کرد: از آنجایی که پنج سال اول رشد سال‌های مهم در تشکیل شخصیت بوده و هسته اولیه شخصیت در همین دوران شکل می‌گیرد، طبیعتاً در این دوره پنج سال هر اتفاقی بیفتد و هر محیطی که کودک در آن رشد کند آن محیط بر روی کودک تأثیر خواهد داشت و پایه‌های اولیه الگوی شخصیتی افراد را شکل می‌دهد.

وی ادامه داد: معمولاً مهدهای کودک را باید از دو دیدگاه والدینی که شاغل هستند و فرزندان این والدین از پایان سال اول زندگی وارد مهد می‌شوند و والدینی که از بعد از چهار سال اقدام به فرستادن بچه‌های خود به مهدکودک می‌کنند، بررسی کرد.

کاظم‌زاده عطوفی تصریح کرد: اساساً روانشناسان مخالف جدا کردن کودک از مادر در دو سال اول زندگی کودک هستند و تأکید دارند که کودک مراحل رشد دو سال اول را حتماً با والدین باشند و طبیعتاً نوزاد و کودکی که در این سن وارد مهد می‌شود تأثیرات منفی را خواهد پذیرفت که بخش مهمی از آن ناشی از جدایی از مادر است مثل تجربیات اضطرابی.

تفاوت فضای تربیتی خانه و مهدکودک کودکان را دچار تناقض می‌کند

وی ادامه داد: نکته مهم این است که باید به مهد کودک برای کودکان زیر سه سال به عنوان تجربه‌های محیط رشد پایه و اولیه نگاه شود و برای کودکان بالای سه سال به عنوان اولین تجربه‌های شکل‌گیری رفتارهای اجتماعی. بر اساس این مدل کودکانی که در سنین بالای سه سال وارد مهدکودک می‌شوند به لحاظ مهارت‌های ارتباطی، اجتماعی و آموزشی معمولاً رشد یافته‌تر هستند چرا که تجربه‌های اجتماعی آنها زودتر شروع شده است اما اگر محیط مهدکودک محیطی باشد که الگوهای آموزشی مبتنی بر اصول روانشناختی در آن رعایت نشود یا نوع آموزش‌هایی که ارائه می‌شود از فضاهای منزل و آموزش‌های منزل بسیار متفاوت باشد، کودک ما دچار تعارض خواهد شد.

انطباق مهدهای کودک با فرهنگ خانواده

این روانشناس بر لزوم انتخاب مهدهای کودک منطبق بر فرهنگ خانوادگی تأکید کرد و گفت: تاجایی که می‌توانیم مهدهایی را باید انتخاب کنیم که به لحاظ آموزش و برنامه‌های فرهنگی دارای الگوهایی شبیه به الگوهای فرهنگی خانواده ما باشند تا پایه‌های تعارضی در فرزندانمان بنیان گذاشته نشود.

فاطمه دعائی، رئیس هیئت مدیره کانون همیاری و توسعه مهدهای کودک کشور در گفت‌وگو با ایکن با ابراز تأسف از اینکه کار آموزش و نگهداری کودکان زیر شش سال را فضاهایی که مجوز قانونی ندارند هم انجام می‌دهند، تصریح کرد: بر اساس مصوبه رسمی دهه 60 مجلس شورای اسلامی تنها مرجع صدور جواز و نظارت کارشناسی بر روی مهدهای کودک سازمان بهزیستی

کشور است اما اکنون تحت عناوین متعدد نهادها و سازمانی‌های مختلف به راه‌اندازی محل‌های نگهداری از کودکان بدون بهره‌گیری از افراد متخصص و دستورالعمل‌های علمی اقدام می‌کنند.

وی تأکید کرد: کار تربیت باید از سوی افرادی که دارای تخصص تربیتی هستند و در فضای استاندارد اتفاق بیفتد در حالی که بسیاری از محل‌هایی که به نام‌های مختلف اقدام به نگهداری کودکان می‌کنند، استانداردهای بین‌المللی ندارند و حتی از نظر بهداشتی مناسب نیستند و مربیان آنها نیز از توان و تحصیلات لازم برای تربیت کودکان برخوردار نیستند. در حالی که 17 هزار مهدکودک در ایران داریم که نزدیک به استانداردهای بین‌المللی یونسکو بوده و قبل از راه‌اندازی تغییراتی در ساختمان از نظر ایمنی زاویه، ارتفاع، تجهیزات و ... ایجاد می‌کنند.

کودک 24 ساعته مشغول آموزش است؛ بر رفتارمان دقت کنیم

دعائی خواستار توجه بیشتر والدین بر محل نگهداری کودکان شد و گفت: آموزش گروه سنی زیر سن دبستان به صورت غیر مستقیم اتفاق می‌افتد یعنی کودک در تمام لحظاتی که در فضای مهد یا خانه و ... است خواه ناخواه آموزش می‌بیند به همین دلیل باید والدین متوجه اهمیت تأثیر رفتار خود بر کودکان باشند و افراد متخصص و مربیان آگاه در مهدهای کودک مسئولیت نگهداری کودکان را برعهده بگیرند.

وی تصریح کرد: والدینی که از مهدهای کودک استفاده می‌کنند در زمان حضور فرزندان در خانه به دلیل اشتغال به کار خانه اجازه استفاده نامحدود از بازی‌های رایانه‌ای می‌دهند اما کودک باید زندگی عادی خود را داشته باشد و تبلت‌ها و بازی‌های کامپیوتری چیزی را به کودک انتقال می‌دهند که نباید؛ خشونت و روابط مخصوص سنین خاص مناسب کودک نیست اما کودک می‌بیند و مسلماً یاد می‌گیرد.

مادران و پدران مراقب رفتار خود باشند

رئیس هیئت مدیره کانون همیاری و توسعه مهدهای کودک کشور در پایان سخنانش گفت: هیچ انسانی فقط با موعظه تربیت نمی‌شود اگر مادران و پدران می‌خواهند دختران و پسران خوبی داشته باشند مراقب رفتار خودشان باشند.

حجت الاسلام والمسلمین سیدمحمد رضا غیائی‌کرمانی، محقق و نویسنده نیز با تأکید بر اینکه بچه باید در دامن پدر و مادر بزرگ شود و حتی شیرینی که از سینه مادر می‌خورد تأثیر عاطفی و محبتی دارد که از نظر طبی و روانشناسی ثابت شده و هیچ غذای دیگری تأثیر شیر مادر را ندارد، گفت: بچه وقتی از پدر و مادر دور باشد هر قدر هم محبت ببیند جای محبت پدر و مادر را نمی‌گیرد بنابراین شایسته است که پدر و مادرها با فرزندان خود در ارتباط عمیق باشند و اگر هم ضرورت اقتضا کرد که آنها را به مهدهای کودک بسپارند دقت کنند که در چه محل‌هایی نگهداری می‌شوند.

وی با اشاره به روایات وارد شده در خصوص تربیت کودک گفت: حضرت رسول(ص) می‌فرمایند بچه بر فطرت توحیدی به دنیا می‌آید و حتی گریه او در چهار ماه اول به منزله شهادت به وحدانیت خداست، چهار ماه دوم شهادت بر رسالت پیامبر(ص) و چهار ماه سوم استغفار برای پدر و مادر است بنابراین تا یک سالگی بچه را نباید زد که گریه‌های آنها نیز معنی‌دار است، مگر اینکه پدر و مادر او را منحرف کنند.

بچه را یا مستقیم وارد بهشت می‌کنیم یا جهنم

وی ادامه داد: پدر و مادر یا مستقیم با آموزه‌های غلط بچه‌ها را منحرف می‌کنند یا غیر مستقیم آنها را به محل‌هایی می‌فرستند که در آن مکان بچه‌ها منحرف می‌شوند، پس یکی از عوامل مهم انحراف بچه‌ها از فطرت خدادادیشان پدر و مادر هستند.

این پژوهشگر کشورمان افزود: در روایت داریم که پدر و مادر تقسیم کننده بهشت و جهنم هستند یعنی بچه را آنها جهنمی و یا بهشتی می‌کنند. اما اگر والدین مجبور هستند بچه‌ها را برای نگهداری از محیط خانه خارج کنند باید در انتخاب محیط آموزشی دقت کنند تا پاک باشد و نیروهای آموزشی نیز نیروهای سالمی بوده، دائماً در ارتباط با پدر و مادر باشند.

وی تصریح کرد: حتی آموزش‌های خوب در مهدها نیز باید در کنار ارتباط با پدر و مادر و جوانب عاطفی باشد.

ورود به مهدکودک‌ها نه تنها مسئولیت والدین را کم نمی‌کند، بلکه می‌افزاید

بر اساس این گزارش ورود و نقش‌آفرینی نهادهای مختلف به اولین سال‌های زندگی کودک، نه تنها مسئولیت تربیتی والدین را کم نمی‌کند بلکه این مسئولیت را سنگین‌تر نیز می‌کند. چرا که این پدر و مادر هستند که حتی اگر محدودیت زمانی برای در کنار فرزند بودن دارند باز هم می‌توانند با غنا بخشیدن به رفتارهای خود مسیر زندگی کودک را تعیین کنند.

همچنین دقت در انتخاب مکان نگهداری کودک در خارج از خانه مسئولیتی است که اکنون به همان‌اندازه تربیت کودک در خانه اهمیت یافته است. کودکان ما را همچنان خود ما تربیت می‌کنیم حتی اگر در خانه در کنار فرزندانمان نباشیم، جای پای والدین همچنان در انتخاب مهدکودک مناسب، بازی رایانه‌ای مناسب، کتاب مناسب، کارتون و برنامه تلویزیونی مناسب، لباس مناسب و ... همچنان مشهود است.

بیائیم زندگی کودکانمان امروزمان را با بهره‌گیری از منبع غنی تربیتی و آموزه‌های اهل بیت(ع) سامان دهیم نه موارد و الگوهای آموزشی که امروز تایید و فردا تکذیب می‌شوند و مردم را به راه‌حل‌های جدیدتری ارجاع می‌دهند.

قرار است از نسخه اصلی دور شویم؟

گاهی باید اندکی فکر کرد، دقیق‌تر اندیشید، چرایی روند رویدادها را بررسی کرد؛ دستورات پرورشی به ظاهر جذاب، آکادمیک، برگرفته از تحقیقات علمی و نتیجه پژوهش‌های محققان بنام در دانشگاه‌هایی معروف چرا مدام در حال تغییر استراتژی است، چرا امروز اینان یک نسخه برای تربیت کودکان ما می‌پیچند که فردا منقضی شده است و ما را به تحقیق جدید دیگری حواله

می‌دهند؟ آیا قرار نیست ما را از نسخه اصلی دور کنند؟

حسن ختام، سیره امام علی(ع) در گزینش مطالب عبرت‌آموز و اهتمام ایشان برای آموزش به فرزندشان است؛ باشد که الگویی فراموش‌نشدنی برای ما باشد.

«گرچه عمر من همزمان با عمر گذشتگان نبوده است، در کارهای آنان نظر افکنده‌ام و در تاریخشان با دقت فکر و در آثارشان سیر کرده‌ام، تا جایی که از کثرت اطلاع، مانند یکی از آنان به حساب آمدم. اخباری که از گذشتگان دریافت داشتم، به قدری مرا به وضع آنان آگاه کرده است، که گویی خود شخصاً با اولین تا آخرین آنها زندگی کرده‌ام و جریان امورشان را از نزدیک دیده‌ام. بر اثر تعمق در تاریخ آنان، روشنی و تیرگی کارشان را شناختم و سود و زیان اعمالشان را تشخیص دادم. سپس مجموع اطلاعات تاریخی خود را غربال کردم؛ آنچه مفید و آموزنده بود در اختیار تو گذاردم و فقط مطالب زیبا و وقایع دلپذیر را برای تو برگزیدم و ذهنت را از قضایای مجهول و بی‌فایده که اثر علمی و عملی ندارد، برکنار نگاه داشتم.» (نامه 31 نهج البلاغه)